

sféry být nástrojem nalezení smyslu nebo dosažení změn v jejich současné realitě. Jejich intuíci lze přeformulovat o něco krutějším způsobem a položit si otázku, komu je tento anglicky psaný sborník textů o postkomunistických zemích východní Evropy vlastně určen: dá se tušit, že odpověď vposledku zní, že teoretizujícím intelektuálům západního akademického světa, „drahému západnímu čtenáři“, na kterého tak houževnatě útočí Benni Goodman ve své téměř jazzové improvizaci.

To je velká teoretická a politická otázka. Jaká teorie o sobě může současně tvrdit, že je doma ve východoevropském prostoru, který vypadl ze systému, a nárokovat pro sebe univerzální platnost? Jak uchopit pravdivost přání bábušky, která si v Terešpolu na polsko-běloruské hranici nalévá vodku do plastového sáčku, a udělat z něj argument? Je to vůbec možné, nebo tím je naopak možnost teorie podkopána? Avšak bez takových zkušeností zůstane každá teorie slepou k místu, které je v současnosti neviditelné: totiž právě k Druhému světu. Příběh Věry Sokolové o legislativní, mediální a sociální sexuální diskriminaci a netoleranci v České republice po pádu komunismu není o nic méně zneklidňující jen proto, že je důvěrně známý. Je však vyprávěn uvnitř paradigmatického chování vytvořených na Západě. Abychom byli schopni říci jej jinak, potřebovali bychom nový teoretický jazyk, který by nebyl ani západní, ani východní. Jeho hledání úzce souvisí s politickým úkolem nalézt nové, nesystémové formy pospolitosti.

Možná právě toto je zároveň nadějí i zoufalstvím dnešní chvíle ve východní Evropě. Vyprázdňenost staré politiky, akademické sféry a teorie je zjevná: jak vytvořit nové? Recenzent by rád měl po ruce odpověď přesvědčivější než recenzovaná kniha, avšak obává se, že to není možné, protože taková je realita naší současné situace.

Benjamin Cope
(Z angličtiny přeložil -mrs-.)

Frances Pine, Deema Kaneff, Haldis Haukanes (eds.): *Memory, Politics and Religion. The Past Meets the Present in Europe*
Münster, LIT Verlag 2004, 308 s.

„Na jedné straně jsme měli paměť, ale na druhé zase dějepisné učebnice, které dějiny tvarovaly tak, aby vyhovovaly ideologii komunistické strany,“ zamýšlí se chorvatská, převážně v exilu žijící novinářka a esejistka Slavenka Drakulić nad rozparem, který v bývalé Jugoslávii dominoval vztahování se k minulosti (S. Drakulić. *Ani mouše by neublížili. Váleční zločinci před haagským tribunálem*. Praha: BB Art 2006, s. 19). Tento rozpor, či přesněji protiklad mezi pamětí a historií, soustředěný především kolem krveprolití během druhé světové války byl podle Drakulić jedním z hlavních důvodů, které s pádem socialismu uvrhly Jugoslávii do víru násilí a válečných konfliktů.

Čtenář Drakulićové reportáže psané za sklem soudní síně Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v Haagu se však neubrání dojmu, že podhoubí války – protiklad mezi traumatizovanou pamětí a traumatizující historií – je příliš stereotypizující a schematické, přestože je autorka vybarvuje v autobiografických konturách. Obecněji řečeno, vyvstávají zde otázky: je paměť nutně individuální či individualizovaná, žitá, přítomná, i když umlčovaná, autentická, i když formovaná z různých zdrojů – jako v případě Drakulić z babiččiných partizánských historek, filmových obrazů hrdinného národního boje proti nacismu a zažloutlé knihy o koncentračním táboře Jesenovac ukryté v otcově knihovně –, vydaná v šanc mizení či obnovování? A je nutně historie kolektivistická, i když vylučující, ideologizovaná, archivální, ze své „přirozenosti“ rekonstruující i destruuující, stojící v opozici vůči paměti?

Výrazné odpovědi na tyto otázky se pokoušejí nabídnout texty sociálních antropologů publikované ve sborníku *Memory, Politics and Religion. The Past Meets the Pre-*

sent in Europe pod editorským vedením Frances Pine, Deemy Kaneff a Haldis Haukanes. Výrazné v tom smyslu, že vztahování se k minulosti uchopují důsledně etnograficky a že akcentují kontext, ve kterém je vztahování se k minulosti konstituováno konkrétními technologiemi moci, jako je politika a náboženství. Sborníku je díky logice jeho žánru vlastní i další výrazný rozměr – rozměr komparativní, neboť texty provází čtenáře od Španělska po Ukrajinu, od postsocialismu k dějinným zvratům dnešních západních demokracií, od národních států k sociálně vyloučeným skupinám a dokonce i do antropologické komunity jako objektu studia.

Na rozkrývání spojitostí mezi vztahováním se k minulosti, politikou a náboženstvím zdůrazňuje sborník několik hledisek, které ve své úvodní teoretické a přehledové stati vymezují editorky a kterých se jednotlivé příspěvky přísně přidržují. Texty prvního oddílu nesoucího název *Contesting History and Transmitting the Past* se zaměřují především na soupeřící pojetí minulosti mezi oficiální, nejčastěji národně-státní, verzí dějin a verzemi lokálními, které bývají méně „přefiltrované“, a tedy i komplexnější. Paola Filippucci ve svém textu „Memory and Marginality: Remembrance of War in Argonne (France)“ ukazuje, jak byly události první světové války, významného konstitutivního toposu francouzských dějin, vtěleny do argonské krajiny, státem dotovaných památníků, pohřebišť a atrakcí válečného turismu, a takto vnuceny do lokální paměti, která se spíše než k dávno minulým válečným událostem vztahuje ke zkušenosti každodenního života v ekonomicky a demograficky okrajovém regionu. Nicméně, jak ale Filippucci ukazuje, toto „vynucení shora“ nedokáže zamezit tomu, aby si obyvatelé Argonne osvojovali upamatování a připomínání válečných událostí ze „strategických“ důvodů, a tak formulovali své životní strasti v politicky motivovaném a historicky obhajitelném diskurzu. V textu „From Avoidance to Engagement? Coming

to Terms with the Nazi Past in a German Home Town“ si John Eidson pohrává s funkcionalistickou tezí o konstitutivní roli minulosti pro formování kolektivních identit, když si klade otázku: co když tím, co lidi spojuje, jsou sdílené vzpomínky na vykonané zločiny, ponižování a katastrofu? Odpovědi na tuto otázku hledá ve způsobech reprezentace nacistické minulosti v lokálních historiích porýnského maloměsta. Především prostřednictvím prací místních amatérských a poloprofesionálních historiků Eidson ukazuje, že vyrovnání se s nacistickou minulostí probíhalo v několika základních formách (popření, distancování, aktivní zájem) v souvislosti s tím, v jakém žánru (např. kronika, výroční Heimatchbuch, turistický průvodce) a politické situaci poválečného Německa byla práce napsána. Haldis Haukanes se ve svém textu „The Power of Genre: Local History-Writing in Communist Czechoslovakia“ zamýšlí nad dynamickým procesem kontroly a hegemického vlivu státem definovaného pojmání dějin na spisky vesnických kronikářů, tedy nad tématem, kterému se podrobně věnuje i ve své etnografii *Velká dramata – obyčejné životy* (Praha: Sociologické nakladatelství 2004). A obdobnou snahu prosadit a institucionalizovat „nové“ pojmání dějin, tentokrát v postsovětském kontextu a dokonce s opačnými důsledky posilujícími prostor paměti i dějin „starých“, analyzuje Tanya Richardson v „Disciplining the Past in Post-Soviet Ukraine: Memory and History in Schools and Families“.

Následující oddíl *Power, Authority and Ideology* zaměřuje pozornost čtenářů na roli, kterou vztahování se k minulosti sehraává při ospravedlňování, ale i při podkopávání politických, náboženských a vlastně i akademických ideologií. Vlad Naumescu v textu „Burying Two Bishops: Legitimizing the Church through the Politics of the Past in Romania“ se zaměřuje na „slavnostní průvody mrtvol“, aby v dialogu s prací Katherine Verdery ukázal, že (znovu)pohřbívání není jen důsled-

kem akutní politické potřeby materializovat nové vztahování se k minulosti, nýbrž v případě řeckokatolické církve, která byla za socialismu v Rumunsku marginalizovaná, domestikovaná a spíše jen pamatovaná, i způsobem, jak potvrdit vlastní historickou kontinuitu ve veřejném prostoru. Další dva texty tohoto oddílu se zaměřují na téma vztahu socialistických státních formací a náboženství a na základě etnografického materiálu ukazují, že tento vztah nebyl nutně vystaven na nepřející opozici. Ina Volgensand argumentuje ve svém textu „Soviet Ideology and Religious Practices in Simferopol, Crimea“, že sovětské ceremonie a praktiky ortodoxní církve byly a jsou schopné spolu koexistovat nehledě na konceptuální protikladnost jednoduše z toho důvodu, že zaujímají odlišná místa v rámci kolektivní i individuální paměti. A Galia Valčinova v textu „Constructing the Bulgarian Pythia: Intersections of Religion, Memory and History in the Seer Vanga“ dokonce ukazuje, jak neinstitutionalizované náboženské víry a praktiky (jasnovidectví či proroctví kořenící v tradici východního křesťanství) byly dobře slučitelné se státním socialismem. Ponaučení a varování pro „národní“ antropologické tradice pak přináší text Giovannioho Pizzy „Tarantism and the Politics of Tradition in Contemporary Salerno“, který ukazuje, jak italští antropologové pro sebe monopolizovali lokální rituál posednutí tarantulí spojený s kuletem sv. Pavla a přetavili jej v „tarantulismus“, místo paměti na jedné straně kontrolující, jakým způsobem se salernští vesničané vztahují k minulosti, na straně druhé legitimizující antropologii v rámci italské akademické komunity.

V posledním oddílu sborníku nesoucím název *Contested Memories, Violence and Silence* se autoři zaměřují na vzpomínání a zapomínání jako hlavní způsoby vztahování se k minulosti v kontextu války, pronásledování a konfliktu. Carolin Leutloff-Grandits se v textu „Religious Celebrations and the (Re)creation of Communi-

ties in Postwar Knin, Croatia“ soustřeďuje na roli, kterou plní katolické a pravoslavné slavnosti při (znovu)zakládání lokálního, národního a nadnárodního společenství v poválečných podmínkách. Ukazuje, že konkrétní slavnosti nejen zakládají klíčové etnické distinkce mezi Chorvaty a Srby, ale na rovině lokální paradoxně dokáží vytýčovat hranice mezi chorvatskými a srbskými usadlíky/navrátilci na jedné straně a novými přistěhovalci, převážně Chorvaty z Bosny, na straně druhé. Další zónu konfliktu – sociální vyloučení – a další modalitu vztahování se k minulosti – mlčení – analyzuje Paloma Gay y Blasco v textu „Evangelical Transformations of Forgetting and Remembering: The Politics of Gitano Life“. Ukazuje, že i když mlčení o kolektivní minulosti představuje adaptivní prvek potřebný pro přežití madridských Romů, existují zde paralelně „polohlasitá“ individuální připomínání kořenící v každodenní zkušenosti útlatu či „hlučnější“ projevy globalizujícího evangelikalismu, které zmnožují způsoby vztahování se k minulosti jako prostředku formování identity. Konečně Susana Narotzky a Paz Moreno analyzují užití mlčení a umlčování paměti jako politického nástroje pro rozmělnění baskických separatistických snah ohrožujících integritu španělského státu. Jejich text „Fighters, Martyrs, Victims: Political Conflict, Ambivalent Moralities and the Production of Terror and Modes of Governance in Contemporary Spain“ tak ukazuje, že „historická pravda“ o minulosti, zapomínání či umlčování paměti jsou stejně důležité v produkci státní hegemonie jako i v produkci (násilných) forem odporu.

Díky svému etnografickému důrazu, komparativnímu záběru i tematickému zaměření má sborník *Memory, Politics and Religion* předpoklady stát se zřetelným příspěvkem k sociálněantropologickému studiu vztahování se k minulosti. Zároveň skutečnost, že vychází v rámci ediční řady Institutu Maxe Plancka pro sociální antropologii jako jedna z prvních oficiálních